

V posledných rokoch sa pomerne veľa hovorí o doteraz menej známej disciplíne semiotiky (logickej analýzy jazyka), o pragmatike. V logickej literatúre sa dokonca objavili práce,¹ v ktorých sa slovo „pragmatika“ vyskytuje priamo v hlavnom titule. Táto pozornosť, ktorá sa venuje otázkam pragmatiky, svedčí o tom, že už dozrel čas, keď sa dá prejsť od pomerne dobre vybudovanej sémantiky o krok ďalej. Do akej miery sa to už dnes podarilo, to nám ukáže budúci vývin. V tomto článku sa pokúsim zreferovať o výsledkoch, ku ktorým sa v logickej pragmatike prišlo, a zároveň poukážem na niektoré problémy, súvisiace s jej rozpracovaním i využitím. Hlavne sa budem zaoberať prácami amerického logika R. M. Martina,² ktorý, zdá sa, prišiel zatiaľ v logickej pragmatike najďalej.

I. SPORY O LOGICKÚ PRAGMATIKU

Ako je známe, *semiotika* (tiež *logická analýza jazyka* alebo všeobecná teória znakov) sa skladá z troch disciplín: zo syntaxe, sémantiky a pragmatiky.³ Každá z týchto disciplín sa ďalej delí na čistú (logickú) a deskriptívnu. Pokiaľ ide o *syntax*, ktorá sa zaoberá iba materiálnou stránkou jazykových výrazov a abstrahuje od ich významovej stránky, prijalo sa toto delenie bez väčších ťažkostí. Rozlišuje sa teda *logická syntax* a *deskriptívna (lingvistická) syntax*. *Logická syntax* sa potom zaoberá buď iba formalizovanými jazykmi (konštruovanými jazykmi), alebo i všeobecnými stránkami prirodzených (bežných) jazykov.⁴ Podobne je to aj so *sémantikou*, ktorá skúma významovú stránku jazykových výrazov a predpokladá už rozpracovanú *syntax*. Spory okolo sémantiky sa netýkajú natoľko delenia sémantiky na *logickú* a *deskriptívnu (lingvistickú)*, ale skôr toho, ktorá sémantika je užitočná a ktorá nie je.⁵ V rámci samej logickej sémantiky, ktorá od priekopníckych prác Tarskeho, Ajdukiewiczových a Carnapových až po práce Kemenyho, Churchove, Martinove a ďalších logikov zaznamenala značný pokrok, prejavujú sa zase ďalšie vnútorné spory s filozofickým

¹ Pozri bibliografiu, uvedenú na konci článku! Podľa bežnej zvyklosti označujeme jednotlivé práce číslami v hranatých zátvorkách.

² R. M. Martin [1], [2], [3].

³ Toto rozdelenie semiotiky propagoval už pred II. svetovou vojnou Ch. W. Morris (pozri Morris [7]) a prijal ho i Carnap (pozri Carnap [4], 8 n.) a poľskí logici. Dnes je toto delenie všeobecne uznávané.

⁴ O precízne rozpracovanie logickej syntaxe sa zaslúžili v tomto storočí najmä Hilbert, Gödel, Quine, Chwistek, Carnap, ale aj ďalší logici.

⁵ Tieto spory nadobúdajú dosť veľké rozmery. Prívrženci novodobej „lingvistickej filozofie“, ktorí sa sústreďujú hlavne v Anglicku (Cambridge, Oxford) a duchovnými vodcami ktorých boli G. E. Moore a neskoršie Wittgenstein, pozbavujú vlastne *logickú sémantiku*, v tom vydaní, ako ju poznáme od Tarskeho a Carnapa, takmer práva na existenciu. Títo „lingvistickí filozofi“ totiž podceňujú formalizované jazyky a sústreďujú sa iba na analýzu prirodzených jazykov.

pozadím. Na jednej strane stoja totiž sémantici, ktorí zastávajú „realistické“, „platonistické“ hľadisko a rozpracúvajú extenzionalisticko-intenzionalistickú sémantiku. Patrí sem Church, Carnap, Ajdukiewicz a ďalší sémantici, ktorí vychádzajú z Fregovského rozlíšenia denotátu (*Bedeutung*) a zmyslu (*Sinn*) a uznávajú rovnocennú existenciu obidvoch týchto sémantických entít.⁶ Odlišné stanovisko zastávajú nominalisticky orientovaní sémantici, ako Quine, Martin a ďalší, ktorí neuznávajú samostatnú existenciu intenzií, a ak o nich hovoria, tak používajú radšej termín „quasi-intenzia“.⁷ Ďalšie spory sa týkajú ešte špeciálnejších vnútorných problémov logickej sémantiky a netreba ich pri tejto príležitosti spomínať.

Prichádzame konečne ku *pragmatike*, ktorá skúma rozličné vzťahy medzi užívateľom výrazov daného jazyka a týmito výrazmi. Predpokladá sa tu už teda rozpracovaná syntax i sémantika. Nie div, že v dobe, keď ešte bola logická sémantika vcelku v začiatkoch a o nejakom systéme logickej pragmatiky nebolo ešte ani reči, Carnap neuznával existenciu logickej pragmatiky.⁸ Carnap vtedy zastával taký názor, že deskriptívna, empirická časť semiotiky (ktorá tvorí náplň lingvistiky v najširšom slova zmysle) sa skladá z (deskriptívnej) pragmatiky, deskriptívnej sémantiky a deskriptívnej syntaxe, pričom pragmatika je základom celej lingvistiky. Ďalej však hovorí, že „vzhľadom na čistú sémantiku a syntax je situácia odlišná. Tieto oblasti sú nezávislé od pragmatiky“.⁹ Vlastné pragmatické problémy potom Carnap prideloval fyziológii, psychológii, etnológii, sociológii, jazykovede a ďalším disciplinám. Ale r. 1955, zrejme pod tlakom rodiacich sa koncepcií čistej, logickej pragmatiky, najmä Martinovej koncepcie (ktorá sa však objavila v tlači až r. 1959), pociťuje už i Carnap potrebu systematického skúmania pojmov čistej pragmatiky, ako sú pojmy: uznávanie (acceptance), tvrdenie (assertion), viera (belief), výpoveď (utterance) a ďalšie. Píše o tom: „naliehavo potrebujeme systém teoretickej pragmatiky, nielen pre psychológiu a lingvistiku, ale aj pre analytickú filozofiu. Keďže čistá sémantika je už dostatočne rozvinutá, zdá sa, že už dozrel čas na to, aby sme sa pokúsili vybudovať základné črty pragmatických systémov“.¹⁰ Tento program začal realizovať Richard M. Martin, a to veľmi radikálne.¹¹

Treba sa tu ešte zmieniť o ďalších zdrojoch, z ktorých vyrastajú, priamo či nepriamo, dnešné pokusy o vybudovanie logickej pragmatiky. Cenný príspevok v tomto smere priniesla poľská logická škola, najmä Kotarbiński, Ajdukiewicz

⁶ U Carnapa zodpovedá Fregeho dvojici *Bedeutung*—*Sinn* dvojica extenzia—intenzia (približne to zodpovedá tradičnej dvojici rozsah—obsah).

⁷ Budeme sa tým ešte zaoberať neskôr, v súvislosti s Martinovou sémantikou i pragmatikou.

⁸ Logickú (teoretickú) sémantiku začal exaktne budovať Tarski v 30. rokoch nášho storočia na základe výskumov poľskej logickej školy, najmä Leśniewskeho a Kotarbińskiego. Bolo to ešte v dobe, keď vrcholili bádania v oblasti logickej syntaxe, na ktorých sa prižívovala jednostranná koncepcia logického pozitivizmu (Viedenského krúžku). Ako je známe, pod vplyvom Tarskeho výsledkov sa sám Carnap, reprezentant Viedenského krúžku, začal zaoberať sémantikou a dosiahol v nej cenné výsledky.

⁹ Carnap [4], 13. Podobný, aj keď trochu modifikovaný, názor zastáva v práci [5].

¹⁰ Carnap [6], 250.

¹¹ Pozri jeho práce [1] a [2], o ktorých budeme ďalej stále hovoriť.

a čiastočne i Grzegorzcyk (v práci [10]). Ajdukiewiczova teória významu i celý prístup k riešeniu metodologických otázok je preniknutý pragmatickým postojom. Aj keď nie je tento pragmatický postoj všade explicitne vyjadrený, stačí si v jeho prácach pozrieť, do akej miery napr. všade narába s pojmom uznávania (uznawanie) ako so základným pojmom.¹² Keď porovnáme Ajdukiewiczovu pragmatiku s Martinovou, konštatujeme zásadné rozdiely: Martin systematicky buduje teoretickú pragmatiku, Ajdukiewicz ju už akosi predpokladá a aplikuje ju.

Kotarbiński ovplyvnil vývin logickej pragmatiky nepriamo tým, že rozpracoval svoju praxeológiu ako všeobecnú metodológiu alebo ako všeobecnú teóriu ľudskej činnosti. Táto ľudská činnosť je podmienená i postojom ľudí k výrazom tohto jazyka (a jazyková činnosť je zvláštny druh činnosti). Ak sa teda praxeológia snaží zachytiť všeobecné stránky ľudskej činnosti, musí si všímať i tieto zvláštne druhy činnosti — a to je krok k pragmatike. V tomto smere sa aj príspevok Ch. W. Morrisa, tvorca termínu „pragmatika“, podobá príspevku Kotarbińského. Morris, ktorý sa hlási k pragmatistickej filozofii a je behavioristicky orientovaný, vyzdvihuje prínos pragmatizmu pre vytvorenie pragmatiky, ale zároveň požaduje odlišiť termíny „pragmatizmus“ a „pragmatika“. Píše o tom: „Termínom ‚pragmatika‘ označujeme vedu o vzťahu znakov a ich interpretov. ‚Pragmatiku‘ treba teda odlišiť od ‚pragmatizmu‘ a ‚pragmatistický‘ od ‚pragmatický‘.“¹³

Je teda logická pragmatika ešte i dnes sporná? Možno povedať, že právo na existenciu si už vydobyla, ba vieme už aj to, ako vyzerá. A ako uvidíme, spomínané Martinove pokusy tvoria už pevný základ pre jej ďalšie rozvíjanie. Martin je však reprezentant istého postoja, ktorý je z rozličných strán kritizovaný. Okrem toho sa pravdepodobne budú na pragmatiku skepticky pozeráť logici a matematici, ktorí rozvíjajú sémantickú teóriu modelov v rámci metamatematiky a pragmatiku na to asi nepotrebujú.

II. ROZLIČNÉ KRITÉRIÁ PRE BUDOVANIE LOGICKEJ PRAGMATIKY

Predtým, ako sa budeme zaoberať vlastnými pragmatickými problémami, najmä na pozadí Martinových pragmatických systémov, preskúmame základné kritériá, ktoré sa uplatňujú pri budovaní logickej pragmatiky (ďalej už len LP). Na základe týchto kritérií dostaneme určité roztriedenie možných systémov LP, a to i bez ohľadu na systémy, ktoré už Martin rozpracoval alebo aspoň naznačil. Inak však uvádza tieto kritériá viac-menej explicitne aj sám Martin.

1. *kritérium*: podľa druhu objektového jazyka (ďalej len OJ), nad ktorým sa vytvára príslušný systém LP. Uplatnením tohto hľadiska prichádzame najprv k rozdeleniu OJ na formalizované a neformalizované (t. j. prirodzené jazyky i tie umelé jazyky, ktoré nie sú formalizované, napr. esperanto). Keď vylúčime

¹² Pozri k tomu obšírny článok P. Cmureja vo Filozofii, roč. 1966, č. 2, venovaný niektorým druhom uvažovania. Aj názov Ajdukiewiczovej práce [9] naznačuje, akú váhu pripisuje autor pragmatike.

¹³ Morris [7], 108.

zo skúmania neformalizované jazyky, zostane nám iba roztriedenie formalizovaných OJ.¹⁴

2. *kritérium*: či systém LP, vyjadrený tiež určitým jazykom, je neformalizovaný, alebo či je sám formalizovaný. V prvom prípade ide o intuitívny výklad LP pomocou určitého prirodzeného jazyka (príp. jeho fragmentu), vhodne obohateného o príslušné špecifické termíny. Hoci sa tento prvý prípad zdá byť bežnejší a pre začiatok únosnejší, Martin si zvolil práve druhý prípad.¹⁵ Z hľadiska tohto kritéria dostávame teda neformalizované a formalizované systémy LP.

3. *kritérium*: či je systém založený a) iba na syntaxi daného OJ, b) aj na sémantike daného OJ. Aj v prípade a), aj v prípade b) možno použiť ďalšie rozlišovacie hľadisko, na základe ktorého prideme k alternatíve: neinskripcný jazyk alebo inskripcný jazyk.¹⁶ Neinskripcné jazyky sú obvyklé; inskripcné jazyky sa rozpracúvajú iba v zvláštnych prípadoch a sú výhodné pre nominalistov.

Pokiaľ ide o budovanie systému LP aj na sémantike (t. j. prípad b), existuje tu ďalšie, azda dôležitejšie rozlišovacie hľadisko, na základe ktorého prideme k alternatíve: prekladová sémantika alebo neprekladová sémantika.¹⁷ Obvyklejšie sú prekladové sémantiky [takýto druh SM vybudoval Tarski vo svojej známej práci *Der Wahrheitsbegriff in den formalisierten Sprachen*, *Studia Philosophica* 1 (1936)].

Tretie rozlišovacie hľadisko, súvisiace so sémantikou, sme už spomínali na začiatku; ide tu o dilemu — čiasto extenzionalistická či extenzionalisticko-intenzionalistická koncepcia?

Vo všetkých uvedených prípadoch je ďalej dôležitý výber syntaktických a najmä sémantických termínov (ide o to, ktoré sú základné a ktoré sú odvodené).

Záverom k tomuto 3. kritériu treba povedať toto: každý objektový (formalizovaný) jazyk má svoj metajazyk, ktorý sa skladá zo syntaktickej, sémantickej a pragmatickej časti. Podľa potrieb daného skúmania môžeme niektorú z týchto častí zanedbať. Normálny vzťah medzi nimi je však takýto: Syntax je obsiahnutá v sémantike a sémantika v pragmatike.

4. *kritérium*: ktoré pragmatické termíny sú zvolené (ktoré sú základné a ktoré

¹⁴ Ako je to u Martina; pozri jeho požiadavky, kladené na formalizovaný (alebo aspoň čiastočne formalizovaný) jazykový systém v [3], 2 n.

¹⁵ Treba poznamenať, že sa tu má na mysli formalizovaný interpretovaný jazykový systém, na rozdiel od formalizovaného neinterpretovaného kalkulu.

¹⁶ O inskripciách pozri Martin [3], 227 n. Inskripcne sa chápe jazykový výraz (napr. „dom“) vtedy, keď ho považujeme za neopakovateľný individuálny predmet (podľa toho je slovo „dom“, ktoré som teraz napísal, celkom iný výraz, ako slovo „dom“ v predchádzajúcej zátvorke). V našej literatúre, ako sa zdá, ujíma sa terminologické rozlíšenie „znakový predmet“ (inscription, u Carnapa „sign—event“) a „znaková trieda“ (Carnapovo „sign—design“). Inak sa už týmto nebudeme ďalej zaoberať.

¹⁷ Prekladová sémantika (sémantický systém) sa zakladá na tom, že voľne povedané, celý OJ sa preloží (translate) do sémantickej časti metajazyka (ďalej len SM), prislúchajúceho k danému OJ. SM bude teda obsahovať: a) špecifické výrazy syntaktickej časti metajazyka, prislúchajúceho k danému OJ, b) špecifické výrazy SM, c) preklady výrazov OJ.

Neprekladové (non-translational) SM nemajú časť c), t. j. neexistujú tu preklady výrazov OJ. Pozri Martin [3], 179—213.

sú odvodené). Takto možno rozlíšiť systémy LP so základným termínom „uznávanie“, ¹⁸ ďalej so základným termínom „uznávanie ako základ pre činnosť“, ¹⁹ prípadne i systémy LP s inými základnými termínmi (napr. viera, tvrdenie, uprednostnenie a pod.). Je potom otázne, ako tieto rozličné systémy LP navzájom súvisia (nech už sú realizované alebo zatiaľ iba možné).

5. *kritérium*: či používame pri budovaní systému LP klasifikačné, komparatívne (vzťahové-topologické) alebo kvantitatívne (metrické) pragmatické termíny. Klasifikačnú LP buduje napr. Martin pomocou termínu „uznávanie“, komparatívnu LP naznačuje pomocou termínu „uznávať viac ako“ a kvantitatívnu LP (s využitím aparátu induktívnej logiky) pomocou termínu „stupeň uznávania“. ²⁰

Zdá sa, že uvedených 5 kritérií tvorí naozaj základ pre budovanie a roztriedenie možných systémov LP. Keď ich aplikujeme, môžeme jednotlivé systémy LP charakterizovať celkom jednoznačne. Napr. základný Martinov systém, ako ho formuluje v práci [7], dá sa charakterizovať takto: 1. OJ je jazyk zjednodušenej teórie typov T, 2. pragmatický metajazyk je formalizovaný, 3. je budovaný na SM (prislúchajúcom k T), ktorý je prekladový, neinskripčný, extenzionalistický a je založený na termíne „designácia“, 4. základný pragmatický termín je „uznávanie“ [pomocou neho sa dajú definovať napr. termíny „rozumenie“ (understanding), „výpoveď“ (utterance), „tvrdenie“ (assertion) a iné], 5. je to klasifikačný systém LP.

III. PRAGMATICKE TERMÍNY

Všimnime si teraz to, čo je v systémoch LP hlavné — pragmatické termíny. Vymenovali sme ich už, aj keď nie úplne, ale zatiaľ sme ich ešte iba veľmi málo charakterizovali. Pokúsime sa zachytiť aj ich intuitívne pozadie a podľa možnosti obísť zložité technické postupy (ľutujúc typografov).

1. *Uznávanie* (acceptance). Keď chceme vymedziť tento termín, musíme ho relativizovať k určitým osobám a k určitému času (takto relativizujeme aj iné pragmatické termíny). Intuitívne je to snáď dosť jasné. Otázne je, čo môže určitá osoba v určitom čase uznávať. Uvažujeme v tejto súvislosti iba výrazy toho-ktorého OJ. Pripusťme, že možno uznávať aj mimojazykové predmety (v najširšom slova zmysle), napr. uznávať výkon nejakého športovca. V takomto prípade ide skôr o prenesený význam termínu „uznávanie“. Tak či onak môže osoba, ktorá v určitom čase (či už v časovom okamihu alebo v dlhšom časovom intervale) uznáva výkon nejakého športovca, vysloviť sa o tomto výkone pomocou určitého výroku, formulovaného v príslušnom OJ (napr. v slovenčine). Je teda výhodné hovoriť iba o *uznávaní výrokov*.²¹ Možno pritom vyčleniť z daného OJ

¹⁸ Martinovo „acceptance“ [1], alebo Ajdukiewiczovo „uznawanie“ [9].

¹⁹ Martinovo „acceptance for action“ [1], 71 n. Martin tvrdí, že tento termín je azda základný v Kotarbińskiego praxeológii.

²⁰ Klasifikačnú LP v práci [1], ďalšie dve LP v práci [2]. Porovnaj jeho termíny „more acceptable than“ [2], 95 a „dearee of acceptance“ [2], 61 n.

²¹ Je jasné, že uvedený ilustratívny príklad logickú pragmatiku veľmi nezaujíma, lebo ide o čisto empirický výrok. Mohol by byť zaujímavý iba pri aplikáciách LP a pri empiricko-experimentálnych výskumoch.

určitú množinu výrokov a skúmať, ktoré výroky z tejto množiny (Martin ju označuje písmenom F) daná osoba uznáva v tom-ktorom čase. Píšeme to takto:

(1) $X \text{ Uzn } v, t$, pričom v je z množiny F .

X je tu premenná, za ktorú dosadzujeme mená používateľov daného OJ (resp. používateľov jednotlivých výrokov z množiny F), v je premenná, za ktorú dosadzujeme názvy výrokov daného OJ (mohli by sme to snád chápať i širšie a dosadzovať za ňu názvy akýchkoľvek správne utvorených výrazov OJ), t je premenná, ktorá prebieha časové hodnoty,²² F je konštanta (špecifikovaná alebo nešpecifikovaná) označujúca množinu výrokov, ku ktorej relativizujeme dané úvahy; „Uzn“ je potom trojargumentový predikát. Zaiste tu pritom záleží na tom, ako si v konkrétnych prípadoch zvolíme oblasti hodnôt/pre premenné X , t a ako si stanovíme množinu výrokov F . Podmienkou je potom to, aby skúmaný výrok, ktorého názov dosadíme za premennú v , patril do tejto množiny F . Premenné X a t možno kvantifikovať.

Samotný termín „Uzn“ je základný, nedefinovaný a jeho význam sa vymedzuje implicitne, pomocou určitých pragmatických pravidiel.

Kvantitatívny termín „*stupeň uznávania*“ (degree of acceptance) vyžaduje už zložitejšiu aparatúru indukčnej logiky a teórie rozhodovania (decision theory) a zavádza sa už ako definovaný termín. Zapisujeme to takto:

(2) $X \text{ Uzn } v, F, t, \alpha$

Nový symbol je tu „ α “. Je to premenná, ktorou prebiehajú hodnoty reálnych čísel z uzavretého intervalu $\langle 0,1 \rangle$. Týmito hodnotami vyjadrujeme stupeň uznávania; podmienky zostávajú inak tie isté ako v prípade (1). Vidno tu zrejmú podobnosť so stupňom potvrdenia výrokov v indukčnej logike.²³

Napokon máme i komparatívny termín „*uznávať viac ako*“, ktorý je tiež odvodený, definovaný. Píšeme to takto:

(3) $X \text{ Uzn } (v, w), F, t$

Za v a w dosadzujeme názvy rozličných výrokov z množiny F , „Uzn $(v; w)$ “ čítame: uznáva viac v ako w .²⁴

Z gnozeologického hľadiska sa s pojmom uznávania spájajú rozličné problémy, napr. otázky aktuálneho a potencionálneho uznávania. V určitom krátkom časovom intervale sa asi sotva dá aktuálne a vedome uznávať väčší počet výrokov z množiny F (riešenie tejto otázky spadá skôr do kompetencie psychológie a súvisí zrejme so skúmaním pamäťovej kapacity a rozsahu akéhosi aktuálneho vedomia). A naopak, ak ide o dlhší časový interval, opäť ťažko hovoriť o súčasnom aktuálnom uznávaní väčšieho počtu výrokov. V systéme LP ide teda skôr o idealizované, potenciálne uznávanie, podobne ako sa tu predpokladá akýsi ideálny pozorovateľ, ktorý suverénne určuje stupne potvrdenia výrokov (reprezentuje teda určitý počítač s daným programom). V aplikáciách systému LP ide však aj o skúmanie aktuálneho uznávania.

²² Treba tu teda zaviesť určitú teóriu času. Martin vo svojich systémoch adaptoval topologickú (nie metrickú) teóriu času, pochádzajúcu od anglického biológa a logika J. H. Woodgera. Pozri [1], 36 n., [2], 41–45.

²³ Pozri k tomuto všetkému Martin [2], 36–39, 61–78.

²⁴ Zápis formúl (1), (2), (3) a ďalších, je odlišný od Martinovho.

2. *Uznávanie ako základ pre činnosť* (acceptance for action). V pozadí tohto termínu je asi nasledujúca intuícia: keď vykonávame nejakú uvedomenú mimo-jazykovú činnosť, spájame ju s určitými výroky nejakého OJ, ktoré sa s touto činnosťou bezprostredne viažu a tvoria jej základ.²⁵ Mohli by sme to snád i obrátiť a použiť termín „činnosť ako základ pre uznávanie,“ (v zmysle podmienky: ak vykonáme takú a takú činnosť, uznáme také a také výroky). To už vychádza za rámec našich úvah.

Martin rozlišuje dva druhy termínu „uznávanie ako základ pre činnosť“. Obidva druhy vymedzuje s určitými podmienkami: a) výroky, ktoré patria do množiny F a majú byť základom pre činnosť, nesmú byť ani logické tautológie (logicky pravdivé), ani logické kontradikcie (logicky nepravdivé). Zrejme majú mať dovolené výroky informačnú určitosť a operatívnosť. b) tieto výroky sa spájajú s *vykonaním* (performance) nejakej činnosti, ktorej sú základom. Na ukážku uvedieme upravený kontextový zápis jedného z týchto dvoch termínov:

(4) X UznČin v , o , p , F , t , čo je skratkou za: (voľne povedané) — (v je z množiny F) a (v nie je ani logickou tautológiou, ani logickou kontradikciou) a (ak X vykoná o na p : v t , tak X Uzn v , t).

Máme tu nové premenné, „ o “ a „ p “. Premenná o má ako svoje hodnoty určité operácie, vykonávané na určitých predmetoch (ktoré tvoria hodnoty premennej p).²⁶

Rozpracovanie týchto problémov prinesie zrejme zaujímavé výsledky (najmä pokiaľ ide o kvantitatívne chápanie uvedeného termínu), so závažným dosahom pre praxeológiu, psychológiu a príbuzné disciplíny, ale aj pre etiku, filozofiu hodnôt, i pre teóriu poznania.

3. *Výpoveď* (utterance). Tento termín zavádza Martin v práci [1] ako nový základný termín, s ustanovením, že sa: a) vzťahuje opäť iba na výroky, b) ak vypovedáme (vyslovujeme) nejaký výrok v určitom časovom intervale, nemôžeme ho súčasne vypovedať (vysloviť) v kratšom alebo dlhšom časovom intervale. Hovoríme, že osoba X vypovedá výrok v v čase t , ak vytvára v tomto čase počuteľné zvuky alebo iné procesy, správne zosúvzťažnené s výrokom v .²⁷ Opäť sa dá uvažovať o rozšírení aj na iné správne utvorené výrazy určitého OJ. Termín „výpoveď“ sa stáva závažným najmä v spojení s ďalšími pragmatickými termínmi, ako je „rozumenie“ a „tvrdenie“. Sám osebe má v aplikáciách význam napr. pre jazykovedu, súdnu prax a pod.

4. *Tvrdenie* (assertion). Hovoríme, že osoba X tvrdí výrok v v čase t , ak v tomto čase vypovedá výrok v a zároveň ho uznáva. Zapisujeme to takto:

(5) X Tvr v , t znamená to isté ako (X Vyp v , t) a (X Uzn v , t)²⁸ Z toho

²⁵ Vzťahuje sa to napokon aj na samu jazykovú činnosť, napr. na druhy uvažovania (premisy—závery, východisko—cieľ), ako ich rozpracoval Ajdukiewicz a iní poľskí logici. Pozri článok P. Cmorea ja vo Filozofii, 1966, č. 2.

²⁶ Pozri Martin [1], 71—75.

²⁷ Martin [1], str. 69. Podobne to definuje Carnap v [6], str. 249, bez relativizácie k jazyku. K termínu „výpoveď“ treba inak poznamenať, že sa v slovenskej logickej literatúre používa i namiesto syntakticko-sémantického termínu „výrok“.

²⁸ Pozri Martin [1], str. 70 a porovnaj Carnap [6], 249.

vyplyva, že osoba X môže vypovedať i také výroky, ktoré v tom čase neuznáva (a prípadne neuznáva ani v inom čase) — to je prípad zjavného klamstva, ak berieme do úvahy, že uznáva iba tie výroky, ktoré považuje za pravdivé. A, pochopiteľne, môže uznávať také výroky, ktoré v tom čase (a snáď ani v žiadnom inom čase) nevypovedá — to môže byť prípad vedomého zamlčovania alebo neistoty (ak je napr. pre osobu X stupeň uznávania výroku v v čase t nízky).

Treba tu poznamenať, že pragmatický termín „tvrdenie“ sa líši od syntaktického, resp. sémantického termínu „tvrdenie“. V syntaxi „tvrdíme“ dokázané výroky čiže teorémy, v sémantike „tvrdíme“ tautológie (pravdivé výroky, analytické výroky).

5. Viera (belief). O tomto termíne sa v súčasnej logickej a sémantickej literatúre veľa diskutuje a často protichodne.²⁹ Nejde tu, pravda, o psychologické, náboženské a podobné chápanie viery, ale o chápanie čisto logické. Carnap o tom píše: „Pojem viery sa' niekedy konštruuje, ako to robí napr. Church, ako vzťah medzi určitou osobou a určitou proposíciou. Pôvodne som sa ho pokúšal explikovať ako vzťah medzi určitou osobou a určitou vetou. Obidva pojmy sú azda užitočné; prvý je nepragmatický a charakterizuje istý stav osoby, v ktorom nie je nevyhnutne zahrnutý jazyk. Druhý pojem je pragmatický.“³⁰ Treba k tomu podotknúť, že Martin, ako pravý extenzionalista, narába hlavne s tzv. quasi-proposíciami (ide tu o pragmatický druh quasi-intenzií, prislúchajúci k vetám, výrokom) a pomocou nich vymedzuje pragmatický termín „viera“.³¹ Používa pritom termín „racionálna viera“.

Nemienime sa tu zaoberať v tejto súvislosti s ďalšími problémami filozofického dosahu. Sú to napr. otázky uvedomenej a neuvedomenej viery, zdôvodnenej viery, potencionálnej a aktuálnej viery a pod. Celkove sa zdá, že dosiaľ nie je termín „viera“ uspokojujúco vymedzený.

6. Uprednostnenie (preferencce). S týmto termínom, ktorý je vlastne pomocným termínom pre zavedenie stupňa uznávania, stretáme sa u Martina v práci [2]. Zapisujeme to takto:

(6) X Upr v , w , t

Čítame to: osoba X uprednostňuje (preferuje) výrok v pred výrokom w v čase t . Doplňujúci termín je k nemu termín „indiferentnosť“. Daná osoba X môže teda v čase t zaujať k dvom rozličným výrokom v a w 3 možné postoje: buď uprednostní v pred w , alebo w pred v , alebo sú jej v a w indiferentné. Celá táto procedúra súvisí potom s ďalšími pojmami, ako sú pojmy *voľby* čiže *výberu* (choice) alebo racionálneho výberu. Niet sporu, že táto problematika má bohatú aplikabilitu v psychológii, filozofii hodnôt, etike, ekonómii a vôbec v sociálnych vedách, kde ide o otázky rozhodovania a voľby.

²⁹ Sám tento problém by mohol byť témou obsiahlej štúdie. Do diskusie o „viere“ zasiahli Carnap, Church, Putnam, Sellars a ďalší logici. Carnap navrhoval riešenie v podobe tzv. intenzionálnej štruktúry.

³⁰ Carnap [6], 248.

³¹ Martin [2], 93 n. Inak o termíne „viera“ hovorí dosť málo, aj keď ho považuje za jeden z hlavných. Tvrdí napr. to, že viera je silnejšia ako uznávanie: ak teda osoba X verí v nejaký výrok v , tak ho i uznáva, ale nie nevyhnutne naopak. Martin [1], 12.

7. *Rozumenie (understanding, tiež snád chápanie)*. Prichádzame takto k termínu, od ktorého je už len krôčik k problematike intenzií a tzv. quasi-intenzií, okolo ktorej sa vlastne točia Martinove práce [1] a [2]. Vo všeobecnosti sa totiž hovorí, že osoba X rozumie (alebo chápe) nejakému výroku v (alebo vôbec akémukoľvek správne utvorenému výrazu nejakého OJ), ak sa akosi „zmocňuje“ jeho intenzie, resp. jeho quasi-intenzie (tento termín nachádzame u Martina). Termín „intenzia“ môže byť v tejto súvislosti nahradený aj inými synonymnými alebo príbuznými termínmi, napr. „zmysel“ (Sinn u Fregeho, sense u Churcha), „význam“ (znaczenie v poľštine, meaning — Quine, Russell), „obsah“ alebo i Millovska „konotácia“ (connotation). Rozsiahlou problematikou intenzií a quasi-intenzií sa budeme stručne zaoberať v ďalšej kapitolke.

IV. INTENZIE A QUASI-INTENZIE

Vlastná problematika intenzií, resp. quasi-intenzií patrí do oblasti sémantiky. V spomínanej extenzionalistickej koncepcii sémantiky sa aj intenzie, resp. quasi-intenzie chápu iba extenzionálne. V úvode k svojej knihe [2] píše Martin, že „intenzie nebudú považované za entity sui generis, ale nájdú svoje plnoprávne miesto medzi entitami, ktoré sme už získali. Na intenzionálnu sémantiku sa netreba pozeráť ako na nezávislé odvetvie sémantiky, lebo ju úplne pohlcuje základnejšia teória extenzie“.³² Na iných miestach vytyka intenzionalistom, že vlastne nehovoria nič o tom, čo to intenzie sú a z čoho sa skladajú, ako ich tvoríme a ako navzájom súvisia. Sám sa teda podujal tieto otázky zodpovedať.

Martin rozlišuje 2 druhy intenzií: *pravé (genuine) intenzie* a *quasi-intenzie*. *Pravé intenzie* sú mimojazykové objekty a sú výhodnejšie ako quasi-intenzie, lebo na ich základe možno porovnávať OJ navzájom (napr. riešiť otázku prekladu z jedného jazyka do druhého). Pravé intenzie delí na: objektívne a subjektívne (obidve na základe OJ teórie typov — T), pričom aj jedny aj druhé chápe ako určité triedy tried (teda mimojazykových objektov) s tým rozdielom, že v určení subjektívnych intenzií vystupuje termín „stupeň uznávania“. Subjektívne intenzie príslušného druhu považuje inak za podtriedu objektívnych intenzií toho istého druhu.

Nepravé intenzie, teda quasi-intenzie delí tiež na objektívne a subjektívne (na základe jazyka L , ale potom, v akomsi rozšírenom vydaní, aj na základe jazyka T , ktorý je silnejší). Všetky quasi-intenzie sú mu tzv. pseudotriedy (virtual classes) určitých jazykových výrazov — konkrétne abstrakcií, t. j. výrazov, v ktorých sú voľné názvové premenné viazané operátorom abstrakcie (čítame to: to sú všetky tie . . . , ktoré).³³ Subjektívne quasi-intenzie sa opäť odlišujú tým, že v ich určení sa vyskytuje termín „stupeň uznávania“.

³² Martin [2], str. VIII—IX. Ako chápe intenzie napr. Carnap, teda prívrženec iného postoja, vidno z práce Carnap [5]. Táto práca je zaujímavá aj preto, že v nej Carnap ukazuje, ako by sa mali robiť pragmatické skúmania v rámci prirodzeného jazyka.

³³ Treba poznamenať, že Martinova koncepcia quasi-intenzií v jeho práci [1] je dosť odlišná od rozvinutej koncepcie intenzií v práci [2]. Napr. subjektívne quasi-intenzie z práce [1] sa stávajú v práci [2] vlastne pravými subjektívnymi intenziami (na základe jazyka T).

Subjektívne intenzie i quasi-intenzie majú teda pragmatický charakter, lebo sú relativizované k osobám, k času a k zvolenej množine výrokov F . Vymedzenie ich jednotlivých druhov vyžaduje pomerne zložitý logický aparát, a preto sa tomu radšej vyhneme. Pre zaujímavosť uvádzam, že Martin rozlišuje v práci [2] 12 druhov subjektívnych quasi-intenzií pre individuálne konštanty a rovnako potom aj pre jednoargumentové predikátové konštanty atď. (a to pre jazyk L).

Zavádza ešte aj ďalšie pojmy: intersubjektívne, intertemporálne a societálne quasi-intenzie. Pri *intersubjektívnych* quasi-intenziách sa berie do úvahy určitá skupina osôb a ide tu o logický produkt (triedový prenik) subjektívnych quasi-intenzií jednotlivých členov tejto skupiny. Pri *intertemporálnych* quasi-intenziách odpadá zasa relativizácia k určitému času a berie sa do úvahy prenik subjektívnych quasi-intenzií osoby X vo všetkých možných skúmaných časoch. *Societálne* quasi-intenzie nie sú relativizované ani k času, ani k osobe, ale iba k množine viet F a k celej spoločenskej skupine.

Po týchto veľmi stručných poznámkach k vymedzeniu subjektívnych intenzií a quasi-intenzií sa môžeme opäť vrátiť k odvodenému pragmatickému termínu „rozumenie“ a teraz sa ho pokúsif bližšie charakterizovať. Hovoríme, že určitá osoba rozumie výrazu a daného OJ, ak sa stotožňuje jej subjektívna quasi-intenzia (alebo intenzia) s intersubjektívnou quasi-intenziou výrazu a (ktorá, ako vieme, je prenikom subjektívnych quasi-intenzií jednotlivých členov danej spoločenskej skupiny), alebo so societálnou quasi-intenziou, príp. so subjektívnou quasi-intenziou určitého experta v danej oblasti (prípadne určitej autority). Vidno, že tu existuje široké pole pôsobnosti pre aplikácie: napr. problémy jazykovej komunikácie, podmienok pre diskusiu, vzťahu počúvajúceho a hovoriaceho, otázky významového invariantu, problémy autority a vplyvu určitých osôb na iné osoby, utvárania tzv. verejnej mienky a pod. Netreba snáď ani zdôrazňovať, akú významnú úlohu hrajú tieto a podobné problémy aj v rámci analytickej filozofie, teórie poznania a metodológie.

V. ZÁVER

Problematika, o ktorej som hovoril v tomto článku, je u nás pomerne málo známa. Pokúsil som sa ju načrtnúť intuitívnym, obsahovým spôsobom a sprístupniť ju i čitateľovi, ktorému by náročné formálnologické postupy mohli robiť značné ťažkosti. Striktne formalizované systémy LP, ako sú uvedené Martinove systémy, by sa sotva dali prísne formálne vyložiť na takejto malej ploche. Najmä problémom intenzie sme zostali veľa dlžní. Logická pragmatika je veľmi mladá, dosiaľ nevykryštalizovaná disciplína a iste nám jej vývin prinesie ešte rozličné prekvapenia. Už dnes sa však ukazuje, v akých rozmanitých oblastiach môže byť užitočná.

BIBLIOGRAFIA

- [1] R. M. Martin, *Toward a Systematic Pragmatics*. Amsterdam, North Holland Publ. Comp., 1959, 15+107 strán (v edícii Studies in Logic).
- [2] R. M. Martin, *Intension and Decision. A Philosophical Study*. Englewood Cliffs, N. J., Prentice-Hall, 1963, 11+159 strán.

- [3] R. M. Martin, *Truth and Denotation. A Study in Semantical Theory*. London, Routledge and Kegan, 1958, 12+304 strán.
- [4] R. Carnap, *Introduction to Semantics*. Cambridge, Mass., Harvard Univers. Press, 1942 (najnovšie vyd. r. 1959⁴), 14+259 strán.
- [5] R. Carnap, *Meaning and Synonymy in Natural Languages*. Philosophical Studies, roč. 7 (1955), 33—47. Citované podľa prelače v *Meaning and Necessity*, The Univers. of Chicago Press, 1956 (2. vyd.), 233—247. Existuje aj ruský preklad.
- [6] R. Carnap, *On Some Concepts of Pragmatics*. Philosophical Studies, roč. 6 (1955), 89—91. Citované podľa prelače v *Meaning and Necessity*, 2. vyd., 248—250. Existuje aj ruský preklad.
- [7] Ch. W. Morris, *Foundations of the Theory of Signs*. International Encyclopaedia of Unified Science, 1. diel, zoš. 2. The University of Chicago Press, 1962, 78—137 (1. vyd. r. 1938).
- [8] Ch. W. Morris, *Pragmatism and Logical Empiricism*, v *The Philosophy of Rudolf Carnap* (redig. P. A. Schilpp). La Salle, Illin., Open Court, 1963, 87—98.
- [9] K. Ajdukiewicz, *Logika pragmatyczna*. Warszawa, PWN, 1965, 409.
- [10] A. Grzegorzczak, *The Pragmatic Foundations of Semantics*. Synthèse, roč. 8 (1950—1951), 300—324.
- [11] P. Bernays, *Zur Rolle der Sprache in Erkenntnistheoretischer Hinsicht*. V sborníku *Logic and Language*, Studies dedicated to Prof. R. Carnap on the occasion of his 70th birthday. Dordrecht, Reidel, 1962, 11—26.
- [12] W. S. Sellars, *Pure Pragmatics and Epistemology*. Philosophy of Science, roč. 14 (1947).
- [13] Z. Lis, recenzia práce Martin [1]. *Studia logica*, roč. 11 (1961), 235—239.
- [14] L. O. Reznikov, *Gnoseologičeskije voprosy semiotiki*. Leningrad 1964, 304.

О ЛОГИЧЕСКОЙ ПРАГМАТИКЕ (PRAGMATICS)

Аугустин Р и ш к а

Логическая прагматика, как часть семиотики (semiotics) представляет собой новую дисциплину, которая, однако, завоевала себе право на существование главным образом в работах Р. М. Мартина. Настоящая статья имеет целью познакомить читателей с достижениями этой дисциплины и связанными с ней проблемами.

В первой части уделяется внимание спорам о праве на существование логической прагматики, как самостоятельной дисциплины, на фоне развития логического синтаксиса и логической семантики. Дается конфронтация мнений и статей многих авторов: Карнапа, Морриса, польских логистов, Мартина. В статье одновременно упоминаются прения представителей экстенционалистической и интенционалистической концепций семантики.

Во второй части приводится пять критериев классификации возможных систем логической прагматики. К ним относятся:

1. выбор соответствующего объектного языка (object-language);
2. формализован ли прагматический метаязык или нет;
3. исходит ли только из синтаксиса, или также из семантики, причем семантика может быть переводной (translational), непереодной (non-translational), инскрипционной (inscriptional), неинскрипционной, экстенциональной — интенциональной;
4. какие прагматические термины (terms) избираются в качестве основных (primitive);
5. идет ли речь о классификационной, сравнительной или квантитативной прагматике.

В третьей части более-менее индуктивно анализируются основные термины прагматики: признание (acceptance), признание как основа деятельности (acceptance for action), степень признания (degree of acceptance), высказывание (utterance), утверждение (assertion), вера (belief), предпочтение (preference), понимание (understanding). У каждого термина приводятся также возможности его применения.

После пояснения термина „понимание“ автор переходит к проблематике интенсий

(intension) и квази-интенсий. В сжатой форме характеризуется основная концепция интенсий Мартина, изложенная им в книге *Intension and Decision* (1963). В заключении автор отмечает, что дальнейшее развитие логической прагматики наверное принесет нам еще много неожиданного, но и так уже сегодня можно сказать, что это полезная во всех отношениях дисциплина.

LOGICAL PRAGMATICS

Augustín Riška

Logical pragmatics, as part of semiotic, is a young discipline which nevertheless, has already gained a right of its existence, due in particular to the work by R. M. Martin. The aim of this study is to present an overview of the results achieved so far and of the problems facing this discipline.

The first chapter deals with the strivings for an independent existence of logical pragmatics on the background of the development of logical syntax and logical semantics. Views and contributions of several authors, such as Carnap, Morris, Martin and Polish logicians, are confronted here. At the same time, the contention between the extensionalistic and the intensionalistic conception of semantics is referred to.

The second chapter introduces five criteria for the classification of possible systems in logical pragmatics. These are:

1. choice of the corresponding object-language,
2. whether the pragmatic meta-language is formalized or not,
3. whether the starting point is only syntax or semantic also. Semantic may at the same, be translational, non-translational, inscriptional, non-inscriptional, extensional, intensional.
4. which pragmatic terms are chosen as primitive,
5. whether there is question of classificative, comparative, or quantitative pragmatics.

The third chapter analyses, more or less intuitively, the most important pragmatic terms: acceptance, acceptance for action, degree of acceptance, utterance, assertion, belief, preference, understanding. Each term is accompanied by considerations as to its possible application.

The term „understanding“ leads on to the problem of intension and quasi-intension. A brief characterization is given on Martin's concept of intension as it is explained in his book „Intension and Decision“ (1963).

The conclusion states that further development of logical pragmatics will without doubt bring along various surprises yet, but even today we may state that it a useful discipline from every point of view.